

Loonmatiging en arbeidsproductiviteit

Loonmatiging is goed voor de werkgelegenheid, maar gaat, anders dan De Vries onlangs in ESB beweerde, ten koste van de arbeidsproductiviteit.

Loonmatiging leidt tot vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit, waardoor de noodzaak om door te gaan met loonmatiging steeds groter wordt. Deze stelling, die ik enkele maanden geleden in ESB naar voren heb gebracht, wordt in de *Sociale nota 1995* en een recent ESB-artikel van De Vries onder vuur genomen¹.

Volgens De Vries, directeur Algemeen economisch en inkomensbeleid bij het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, is het met de arbeidsproductiviteit van de Nederlandse economie niet slecht gesteld als we deze vergelijken met die in de omringende landen. Dit komt volgens De Vries, omdat loonmatiging niet alleen de economische levensduur van kapitaalgoederen verlengt, waardoor de productiviteit gedrukt wordt, maar ook tot hogere winsten en daardoor tot meer investeringen leidt, die de productiviteit op peil houden. Daar kan tegenover worden gesteld dat de loonmatiging in de periode 1984-1990 echter wél degelijk tot aanzienlijke productiviteitsverliezen heeft geleid.

Dit kan in de eerste plaats worden ingezien door de arbeidsproductiviteit

van de Nederlandse economie met die van andere landen te vergelijken. Om een goed beeld te krijgen moeten dan zowel de groeivoeten als de niveaus van de arbeidsproductiviteit tussen landen met elkaar worden vergeleken, en dit niet alleen op macroniveau, maar ook en vooral op het niveau van bedrijfstakken. In de tweede plaats kan (in navolging van De Vries) worden gekeken naar de spoorboekjes van het Centraal Planbureau. Deze laten zien dat loonmatiging wél tot meer werkgelegenheid, maar niet of nauwelijks tot meer productie leidt, wat betekent dat de productiviteitsgroei wordt vertraagd.

Vertraging van de productiviteitsgroei heeft verschillende negatieve gevolgen. In de eerste plaats raakt het bbp per hoofd van de bevolking, in vergelijking met de ons omringende landen, steeds verder achterop. De *Sociale nota* laat dit ook zien: van de in 1970 op een na hoogste positie zijn we afgezakt tot de op een na laagste in 1990². In de tweede plaats wordt het draagvlak voor produktvernieuwing en technologische ontwikkeling er door versmald. Daardoor wordt het op den duur steeds moeilij-

ker een voor de toekomst concurrerende exportsector op te bouwen. Het specialisatiepatroon van de exportsector is erg ongunstig en berust voor een deel op oude technologische recepten, die voor een belangrijk gedeelte zijn gebaseerd op imitatie van Amerikaanse produktietechnieken in de jaren vijftig en zestig. In de derde plaats wordt de arbeidsinkomensquote steeds gevoeliger voor wisselkoersbewegingen en andere factoren die de reële arbeidskosten beïnvloeden, wat ten aanzien van de loon- en winstvorming kan leiden tot destabiliserende verwachtingen.

Groei arbeidsproductiviteit

Het Centraal Planbureau publiceert regelmatig cijfers, waarmee de prestaties van de Nederlandse economie met die van andere landen kunnen worden vergeleken. Tabel 1 geeft een overzicht voor de periode 1984-1990. Dit is de periode waar voorstanders van voortgezette loonmatiging met nostalgie naar terugkijken, omdat de arbeidsinkomensquote daalde en tegelijkertijd de werkgelegenheid toenam.

De tabel beschrijft de gemiddelde jaarlijkse procentuele groei van vier cruciale grootheden: de loonvoet, de consumptieprijis, het volume van het bbp en de werkgelegenheid in personen³. We zien dat de loonstijgingen in ons land aanzienlijk zijn achtergebleven bij die in andere landen. Ook de inflatie van gemiddeld 1,2% per jaar is in vergelijking met andere landen erg laag te noemen. De gemiddelde loonstijging in Nederland (1,6%) ligt niet ver boven de inflatie. Het verschil tussen loon- en prijsinflatie, een indicator voor de ontwikkeling van de bruto reële lonen, is nergens zo klein als in Nederland (0,4%) en de Verenigde Staten (0,3%). Ten opzichte van de ons omringende landen is de Nederlandse loonontwikkeling, zowel nominaal als reëel, dus duidelijk erg gematigd te noemen.

Tabel 1. Gemiddelde jaarlijkse groei 1984-1990 (in procenten)^a

	Loonvoet bedrijven	Prijspeil consumptie	Bruto binnenlands product	Werkgelegen- heid in personen
Verenigde Staten	4,3	4,0	3,4	2,5
Japan	3,8	1,4	4,5	1,2
West-Duitsland	3,5	1,6	3,1	1,2
Frankrijk	5,5	4,0	2,8	0,4
Verenigd Koninkrijk	7,9	4,4	3,5	1,9
Italië	8,9	7,2	2,9	0,6
België	4,7	3,3	2,6	0,9
Nederland	1,6	1,2	3,1	1,6
OESO	5,3	4,0	3,5	1,7
EU-12	6,2	4,4	3,1	1,1

a. Ontleend aan CPB, *Macro economische verkenning 1995*, Bijlagen B2 en B3.

1. A.B.T.M. van Schaik, Werk boven inkomen?, *ESB*, 1 juni 1994. *Sociale nota 1995*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1994-1995, 23902. G.J.M. de Vries, Loonmatiging, groei en werkgelegenheid, *ESB*, 5 oktober 1994.

2. *Sociale nota 1995*, op. cit., blz. 38.

3. Lonen en prijzen luiden in nationale valuta.

Met de relatief gematigde (reële) loonontwikkeling is géén extra produktiegroei gepaard gegaan. Het Nederlandse bbp groeide met gemiddeld 3,1% per jaar, wat onder het OESO-gemiddelde van 3,5% ligt en gelijk is aan het gemiddelde van de Europese Unie. Ook in landen met forse loonstijgingen, zoals het Verenigd Koninkrijk, was de groei van het bbp hoger dan in ons land. Daarentegen presteerde Nederland beter dan landen als België, Italië en Frankrijk als we naar de ontwikkeling van de werkgelegenheid kijken. De werkgelegenheidsgroei met gemiddeld 1,6% per jaar wijkt echter niet veel af van die in Duitsland (1,2%), waar de (reële) lonen desalniettemin aanzienlijk sneller zijn gestegen dan in ons land. Het verschil tussen produktie- en werkgelegenheidsgroei, een indicator voor de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit, is nergens zo klein als in Nederland (1,5%) en de Verenigde Staten (0,9%).

Ten opzichte van de ons omringende landen en het gemiddelde van de OESO is de produktiviteitsgroei van de Nederlandse economie dus erg traag te noemen. De Vries bestrijdt dit⁴. Volgens hem zit Nederland voor de jaren tachtig precies op het OESOGemiddelde van 1,5%. Voor de onderhavige discussie is dit cijfer echter niet adequaat, omdat de loonmatiging, afgaande op de daling van de arbeidsinkomensquote, pas in 1984 is ingezet. Juist in de jaren 1981-1983 traden, vanwege de forse daling van de werkgelegenheid in die tijd, aanzienlijke produktiviteitsstijgingen op. De periode 1984-1990 geeft een beter beeld van de relatieve positie van de Nederlandse economie in een tijd dat de loonstijgingen ver achterbleven bij die in andere landen.

De cijfers in tabel 1 zijn macrogegevens. Ofschoon De Vries dit in zijn artikel niet noemt, wordt in de *Sociale nota* naar een recent onderzoek van het NEI over produktie en werkgelegenheid in sectoren in zeven landen van de Europese Unie verwezen (België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland en het Verenigd Koninkrijk)⁵. Daaruit komt naar voren dat de arbeidsproductiviteit van de open sector in ons land in 1971-1985 jaarlijks 1,9 procentpunt sterker steeg dan in deze zeven landen gezamenlijk. In de periode 1986-1990 was het verschil teruggelopen naar 0,25 procentpunt. De open sec-

Tabel 2. Arbeidsproductiviteit industrie (Verenigde Staten = 100)^a

Gemiddeld over	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989
Japan	52	60	70	69
West-Duitsland	75	83	80	69
Frankrijk	77	84	88	79
Verenigd Koninkrijk	65	64	62	65
Italië	59	67	76	75
België	59	70	87	86
Nederland	69	78	85	77
Groeivoet VS	2,5	2,0	3,7	3,7

a. OESO, *The international sectoral database*, Parijs, 1993.

tor is in de periode 1986-1990 relatief gezien dus minder gaan presteren dan in de periode daarvoor. Voor de zogenoemde afgeschermd sector worden geen cijfers gegeven. Dat is jammer, want het negatieve effect van loonmatiging op de produktiviteitsgroei komt, zoals uit cijfers van het CPB blijkt, juist in deze sector pregnant naar voren⁶. In sommige jaren groeide de werkgelegenheid in de afgeschermd sector zelfs sneller dan de produktie, zodat de produktiviteitsgroei per saldo negatief was.

Niveau arbeidsproductiviteit

Volgens de *Sociale nota* is ook het niveau van de arbeidsproductiviteit in ons land niet achtergebleven bij dat in andere landen. Volgens mij is hier sprake van een haastige conclusie op basis van een wel erg summier interpretatie van de gegeven cijfers⁷. De Nota vergelijkt het in koopkrachtpariteiten omgerekende bbp per gewerkt uur in 1987 met dat in 1973⁸. Nederland nam in 1973 een koppositie in, maar in 1987 zijn landen als Frankrijk en België flink op Nederland ingelopen. Ook de positie van Duitsland ten opzichte van ons land is verbeterd. In vergelijking met de ons omringende landen is wel degelijk sprake van een relatieve achteruitgang van de produktiviteitspositie.

Dat Nederland nog steeds tot de kopgroep behoort, heeft meer te maken met de gunstige uitgangspositie van begin jaren zeventig en de in vergelijking met andere landen ruime opvangmogelijkheden van overtollige en minder produktieve werkkrachten in de WAO, dan met de loonmatiging in de jaren tachtig. De gunstige uitgangspositie in 1970-1973 was het gevolg van de creatieve destructie die in de jaren zestig heeft plaatsgevon-

den. Tegelijkertijd echter zijn, eind jaren zestig en begin jaren zeventig in ons land, veel pregnanter dan in andere landen, instituties ontwikkeld, zoals de volledige automatische prijscompensatie, die het proces van creatieve destructie zijn gaan frustreren.

De cijfers in *Sociale nota* zijn macrogegevens. De geschetste tendenties worden bevestigd door de cijfers van de sectorale databank van de OESO⁹. Deze databank bevat een schat aan sectorale gegevens over de in koopkrachtpariteiten omgerekende produktie per werkende¹⁰. De gegevens kunnen bij voorbeeld worden uitgedrukt in het produktiviteitsniveau van de corresponderende sector in de Verenigde Staten. Tabel 2 geeft een overzicht voor de totale industrie. De laatste regel geeft de groei-voet van de arbeidsproductiviteit van de Amerikaanse industrie. In 1970-1974 bedroeg het produktiviteits-

4. G.J.M. de Vries, op. cit., blz. 890.

5. *Sociale nota 1995*, op. cit., blz. 138.

6. CPB, *Centraal economisch plan 1993*, bijlagen C3 en C4.

7. Ontleend aan A. Maddison, *Dynamic forces in capitalist development*, Oxford, 1991.

8. *Sociale nota 1995*, op. cit., blz. 39.

9. OESO, *The international sectoral database*, Parijs, 1993.

10. Bij een internationale vergelijking van produktiviteitsniveaus dient een tweetal relativerende opmerkingen te worden gemaakt. In de eerste plaats is de keuze van koopkrachtpariteitsindices omstreven. Internationale instellingen als de Verenigde Naties en het IMF concurreren om het hardst als het gaat om het samenstellen van 'produktiviteitsladders'. In de tweede plaats ligt er de kwestie van de meting van de arbeidsinput. De werkgelegenheid uitgedrukt in personen is hiervoor een te ruwe benadering. Zo is Maddison er de laatste jaren toe over gegaan correcties aan te brengen voor deeltijd, ziekteverzuim en dergelijke.

niveau van de Nederlandse industrie gemiddeld 69% van dat in de Verenigde Staten. Daarna liep dit cijfer op, om in 1980-1984 een top van gemiddeld 85% te bereiken. In 1985-1989 was het relatieve produktiviteitsniveau weer gedaald naar gemiddeld 77%. Dit beeld van op- en neergang kan ook voor West-Duitsland en Frankrijk worden waargenomen, zij het dat de teruggang voor West-Duitsland eerder begint dan voor Frankrijk. Voor de andere landen is in de jaren tachtig sprake van een stabilisering van de positie ten opzichte van de VS.

De geschetste ontwikkelingen hebben te maken met het feit dat de Amerikaanse industrie het in de jaren tachtig beter deed dan in de jaren zeventig¹¹. In het begin van de jaren tachtig is de inhaalgroei ten opzichte van de Verenigde Staten tot stilstand gekomen, hetgeen er op duidt dat Europa en Japan, minder dan vroeger, kunnen profiteren van het imiteren van de koploper op technologisch gebied. Dit is een belangrijke verklaring voor de vertraging van de economische groei binnen de OESO, die na 1973 is opgetreden¹². Er is al vaker betoogd dat het 'einde van de inhaalgroei' noopt tot het verzetten van de bakens¹³. Er zal een verschuiving moeten optreden van adaptieve investeringen naar innovatieve investeringen, een proces dat door het eenzijdig vasthouden aan de loonmatigingsstrategie te veel vertraagd wordt.

Effecten van loonmatiging

Het Centraal Planbureau modelleert via zijn jaargangenmodellen al jarenlang het proces van creatieve destructie. Bij constante economische levensduur verdwijnt er elk jaar een marginale jaargang en wordt met de jongste jaargang vervangende werkgelegenheid gecreëerd. Daarbij worden liquidatie en creatie veelal als van elkaar losstaande processen beschouwd. Volgens De Vries namen door de loonmatiging in 1984-1990 zowel de economische levensduur als de investeringen toe, zodat de destructie werd vertraagd en de creatie werd bevorderd¹⁴. De internationaal gezien forse loonmatiging zou dus tot een hogere investeringsquote hebben moeten leiden, maar ook in dit opzicht zijn de cijfers niet erg overtuigend. In 1984-1990 was de investeringsquote in Nederland gemiddeld

12,6%, een stijging van één procentpunt ten opzichte van de periode 1977-1983 en iets hoger dan het EU-gemiddelde van 12%¹⁵. De Duitse en de Belgische investeringsquoten lagen daar met respectievelijk 12,1% en 12% niet ver onder. Ook in andere landen steeg de investeringsquote in 1984-1990 in vergelijking met de periode 1977-1983. De verschillen tussen landen zijn echter te klein om daar grote verschillen in produktiegroei uit af te leiden¹⁶.

Gezien de feitelijke ontwikkelingen is het niet verwonderlijk dat het CPB erg terughoudend is als het gaat om het voorspellen van de effecten van loonmatiging op de investeringen. Dit blijkt bij voorbeeld uit de inmiddels beruchte tabel over de effecten van loonmatiging uit het *Centraal economisch plan 1993*¹⁷. Daarin wordt het effect van loonmatiging op de investeringen zelfs niet genoemd. In deze tabel worden de effecten van vier maal 1% loonmatiging in de periode 1995-1998 gegeven. De effecten zijn voor drie jaren genoemd: 1995, 1998 en 2002. Deze tabel is berucht geworden, omdat door loonmatiging de produktie aanvankelijk daalt en pas daarna licht gaat stijgen. In 1998 is de produktie nog precies gelijk aan die in de situatie zonder loonmatiging. Pas in 2002 blijkt de produktie ten opzichte van de centrale projectie iets te zijn toegenomen (gecumuleerd 0,5%). Ook het financieringsstekort verandert nauwelijks. In 1998 is het tekort zelfs nog toegenomen (0,2 procentpunt). Hier staat tegenover dat de werkgelegenheid ten opzichte van de centrale projectie stijgt, namelijk tot 52.000 arbeidsjaren in 1998 en 86.000 arbeidsjaren in 2002.

De tabel uit het CEP 1993 heeft veel stof doen opwaaien, omdat de loonmatigingspookboekjes van het CPB van zo'n 15 jaar geleden wél aanzienlijke positieve effecten op de produktie en het financieringsstekort te zien gaven. Mede daarom is de loonmatigingsstrategie destijds door velen omarmd¹⁸. De inzichten dienen nu echter definitief te worden bijgesteld. Passen we de zojuist genoemde tabel namelijk toe op de periode 1984-1990, en gaan we ervan uit dat 1984 het eerste jaar van de loonmatiging is, dan kan worden beredeneerd dat de loonmatiging in ieder geval in de eerste jaren tot een tragere groei van de produktie heeft geleid¹⁹. Omdat de loonmatiging ook in de jaren na

1987 is voortgezet zal in 1988-1990 geen keer ten goede zijn opgetreden. Gebruikmakend van dit CPB-pookboekje kan dus worden gesteld dat loonmatiging de produktiegroei in 1984-1990 niet of nauwelijks heeft gestimuleerd. Daar staat volgens hetzelfde pookboekje tegenover dat de werkgelegenheid door loonmatiging wél is toegenomen. Per saldo is de groei van de arbeidsproduktiviteit door loonmatiging dus aanzienlijk vertraagd.

A.B.T.M. van Schaik

De auteur is hoogleraar algemene economie aan de Katholieke Universiteit Brabant. Met dank aan H. de Groot en Th. van de Klundert voor commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

11. De geschetste tendenties sporen met die in het boek van D. Dollar en E. Wolff, *Competitiveness, convergence and international specialization*, Cambridge, 1993, waarin onder meer de produktie per gewerkt uur in de industrie van 12 landen over de tijd met elkaar wordt vergeleken.
12. Zie bij voorbeeld H. de Groot, *De economische groeivertraging na 1973: van macro- naar sector-analyse*, Afstudeerwerkstuk, FEW, KUB, 1994; en Th. van de Klundert en A. van Schaik, *On the historical continuity of the process of economic growth*, Discussion Paper Series, nr. 850, Centre for Economic Policy Research, Londen, oktober 1993.
13. Bij voorbeeld: Th.C.M.J. van de Klundert, Inhalen en voorbijstreven, *ESB*, 20 september 1993.
14. G.J.M. de Vries, op. cit., blz. 888.
15. Ontleend aan CPB, *Macro economische verkenning 1995*, bijlage B3; en CPB, *Centraal economisch plan 1993* (cijfers voor 1977-1979). Het betreft hier de bruto investeringen. Wellicht zijn de netto investeringen door loonmatiging hoger dan in andere landen. Dit is echter niet waarschijnlijk als de netto investeringen mede afhangen van de bezettingsgraad van de produktiecapaciteit, want die staat door loonmatiging sterk onder druk.
16. Van de in tabel 1 genoemde landen is Japan de uitzondering, want daar is de investeringsquote aanzienlijk hoger.
17. CPB, *CEP 1993*, blz. 171.
18. Dit ondanks het feit dat ook in die tijd grote bedenkingen tegen de jaargangenmodellen van het CPB bestonden. Zie bij voorbeeld: A.B.T.M. van Schaik, Gaan we naar te veel arbeidsplaatsen in 1982?, *ESB*, 18 oktober 1978 en A.B.T.M. van Schaik, De Macro Economische Verkenning 1983 en het perspectief van de lange termijn, *ESB*, 6 oktober 1982.
19. Dit gaat als volgt. Vervang in het pookboekje de jaren 1995, 1998 en 2002 door respectievelijk 1984, 1987 en 1991 en vervolgens door 1988, 1991 en 1995 en bekijk dan de gecumuleerde effecten.

In zijn reactie geeft Van Schaik een interessant vervolg op de discussie over loonmatiging door met name de arbeidsproductiviteit onder de loep te nemen. In mijn artikel van 5 oktober jl. betoogde ik dat het niet zo zinvol is om naar de geaggregeerde produktiviteitsontwikkeling te kijken, dus ik kan de voorgestelde nuancering alleen maar welkom heten. Alvoers dit onderwerp verder te bezien zou ik nog even willen terugkeren naar de hoofdlijnen. In mijn artikel heb ik geprobeerd aan te tonen dat, anders dan somtijds wordt beweerd, loonmatiging gunstig uitwerkt voor de werkgelegenheid en niet schadelijk is voor de economie. Ook de cijfers die Van Schaik noemt illustreren dit. Immers, de produktiegroei in de door hem bepleite periode beloopt 3,1% in Nederland en 3,1% in de Europese Unie. Kijken we naar de werkgelegenheid dan "presteerde Nederland beter", aldus Van Schaik. Met andere woorden, ook in de door hem gekozen periode van loonmatiging heeft Nederland meer werkgelegenheid verkregen bij een gelijke economische groei. Als we het hier over eens zijn, en daar ziet het naar uit, is er veel gewonnen.

Terugkerend naar het onderwerp van de arbeidsproductiviteit lezen we dat Van Schaik zijn artikel besluit met de opmerking dat de stijging van de arbeidsproductiviteit aanzienlijk is vertraagd. In mijn artikel wees ik op de halvering van de arbeidsproductiviteitsontwikkeling, van 3% in de jaren zeventig naar 1,5% in de jaren tachtig. Hier zit dus geen meningsverschil. Waar het mij om ging is het bestrijden van de suggestie dat we ten opzichte van het buitenland achterop raken. Noch qua ontwikkeling noch qua niveau hebben we een achterstand opgelopen.

Het eerste wordt ondersteund door de cijfers van Van Schaik, ontleend aan de *Sociale nota*, voor wat betreft de open sector. Wat hij opmerkt over de afgeschermd sector lijkt me volkomen plausibel. Ook in de VS, waar macro de produktiviteitsstijging nihil was in de jaren zeventig, moet de produktiviteitsstijging in de afgeschermd sector negatief zijn geweest. Hier is dus geen nadelig verschil voor ons land. Het geeft geen steun aan de sug-

gestie dat ons land het ten opzichte van andere landen slechter zou doen.

Wat betreft het niveau van de produktiviteit gebruikt Van Schaik OESO-cijfers en beroept zich op Maddison om aan te geven dat er niet wordt gecorrigeerd voor het verschil tussen werkenden en gemiddeld gewerkte uren. Toch is dit verschil zo relevant dat het de door Van Schaik gesignaleerde daling van 85 naar 77% ongedaan maakt. Grosso modo immers leidt de overgang van personen naar gewerkte uren tot een correctie van ten minste 10% voor Nederland ten opzichte van het buitenland¹.

Trade-off

De discussie overziend kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat er in cijfermatig opzicht voldoende basis lijkt voor overeenstemming. Blijkbaar ligt het verschil in appreciatie in een andere afweging van de (theoretische) trade-off tussen extra groei of minder werkloosheid. Bij deze trade-off kan men een aantal kanttekeningen plaatsen. Ten eerste valt te betwijfelen of op lange termijn zo'n trade-off er wel is omdat werkgelegenheid en welvaart dan in hoge mate synoniem zijn. Een economische groei die niet het werkloosheidsvraagstuk oplost zal immers de kosten van de verzorgingsstaat doen toenemen, waardoor die groei weer wordt geremd. Ten tweede lijkt op de middellange termijn de appreciatie van Van Schaik voor dat stukje extra groei moeilijk te delen. De werkloosheid is voorlopig immers een urgenter vraagstuk dan dat van de economische groei. Ten derde lijkt deze trade-off voor de Nederlandse situatie een hoogst theoretische gelegenheid. De ervaringen met de laatste periode zonder loonmatiging, in de jaren 1965-1973, zijn immers bijzonder ontmoedigend. 650.000 personen verdwenen vervolgens in loondervingsregelingen en de investeringen die in Van Schaiks visie zo'n cruciale rol spelen, stegen tussen 1974 en 1983 niet, maar daalden met gemiddeld 1% per jaar. Dan zijn de ervaringen met de loonmatiging in de jaren tachtig toch veel aantrekkelijker, met onder meer een investeringsquote die ietwat boven het EU-gemiddelde ligt. Er zijn geen aanwijzingen die erop duiden dat het loslaten van een kostenneutrale loonontwikkeling thans niet tot een herhaling van de

desastreuze ontwikkelingen uit de jaren zeventig zou leiden.

Als het zo is dat een beleid gericht op een beheerste loonkostenontwikkeling ten opzichte van het buitenland geen nadelen impliceert en wel een beduidende werkgelegenheids-winst oplevert, zou het hoogst onverstandig zijn om dit grote voordeel op te geven in ruil voor de kans op iets meer groei als die kans met zoveel en zulke grote risico's is omgeven.

G.J.M. de Vries

1. OESO, *The labour market in the Netherlands*, OECD Documents, Parijs, 1993, blz. 109.